

Veronika Nela Gašpar – Martin Kajtazi

BENEDIKT XVI. O VJERI, RAZUMU I SMISLU KRŠĆANSKOG ŽIVOTA

Izv. prof. dr. sc. Veronika Nela Gašpar

KBF – Zagreb, Teologija u Rijeci

Martin Kajtazi, mag. theol.

KBF – Zagreb, Teologija u Rijeci

Pregledni članak

UDK: [231+234.23]:[1+211.5+215]BENEDIKT XVI.

[.000.282]

Primljeno: 15. listopada 2014.

U članku se promišlja o doprinosu teologa i pape Josepha Ratzingera (Benedikta XVI.) na području teologije, filozofije te kršćanskog života. Konkretno se promatra situacija vjernika pred izazovima pluralnog i sekulariziranog društva koje izbjegava dublja pitanja o smislu života jer tu vjera može „nešto reći“, a čovjek često izbjegava istinu života. Cilj je člankom pokazati kako Ratzinger ulazi u sučeljavanje sa znanstvenicima različita svjetonazora s namjerom da argumentira „razloge nade koja je u nama“ (usp. 1 Pt 3, 15) i koji primjećuje da je u znanosti na pomolu „nova antropologija“ koja lišava čovjeka svakog dostojanstva stvarajući ga prema ljudskim mjerilima i željama. Zato je navještaj Boga danas kušnja teologiji te je teolog pozvan prvenstveno biti osobom molitve, tj. Božjeg iskustva kako bi djelovanje teologa bilo plodno i ljudima privlačno, tj. vodilo Bogu. Ako su djela najbolji „dokaz“ autentična svjedočenja Boga, tada je i govor o kršćanskom iskustvu bitan. Stoga članak razmatra i iskustva svetaca koji su bili osobe prokušane i valjano proživljene vjere. Za Josepha Ratzingera (Benedikta XVI.) vjera je onaj pokretač koji nudi smisao i cjelovitost ljudskog života jer čovjek bez Boga ne zna kamo ide, a još manje razumije tko je on sam.

Ključne riječi: Bog, istina, agnosticizam, filozofija, teologija, razum, vjera, iskustvo, zajedništvo, smisao.

* * *

Uvod

Vjera i razum vječne su teme koje uznemiruju ljudski duh, a ujedno ga, ako se usklade, vode prema spoznaji Istine. Današnji znanstveni mentalitet pokušava se nametnuti kao onaj koji će dati odgovore na sva pitanja o empirijskome, stvarajući tako mišljenje da vjera nema neki konkretan odgovor za život sada i ovdje. Tu je opasnost u filozofiji, koja nije ostala pošteđena tih kušnji, ali i u teologiji, prepoznao Joseph Ratzinger (Benedikt XVI.) primijetivši da je na djelu nova antropologija koja želi „stvoriti“ novog čovjeka, ali prema novim ljudskim mjerilima i kriterijima.

To ćemo prikazati u pet dijelova na koje je članak podijeljen. U prvome ćemo dijelu prikazati situaciju vjernika pred današnjim izazovima, tj. njegovu svakodnevicu. Kakav utjecaj vjera ima u mojem životu sada kada je znanost toliko napredovala da je riješila sve naše upite? Drugi dio progovara o agnosticizmu, svjetonazoru koji se danas navodi kao najprihvatljiviji u svijetu znanstvenika, a zapravo je najgori. O razumu koji je slijep za istinu i ispravnu etiku govorit ćemo u trećem dijelu i dotaknuti posljedice koje nastaju u praktičnom životu uz tako prihvaćen razum. Četvrti dio donosi sažetak Ratzingerove teologije o naviještanju Boga danas, a time i smjerokaz kako naš govor o Bogu učiniti živim i plodnim. Peti i posljednji dio progovara o iskustvu i ljepoti kršćanskoga života.

1. Pitanje o Bogu i vjera u svakodnevici

Biti vjernik nije nešto «moderno». Mnogi će reći da to pripada prošlim vremenima i da nije privlačno za današnji način života. Je li vjera dostojna modernog i odraslog čovjeka? «Vjerovati nam se čini nečim provizornim, privremenim, čega bismo se zapravo trebali riješiti iako je često neizbježno – upravo kao privremeni stav: nitko doista ne može znati sve ono na čemu se u tehničkoj civilizaciji temelji naš život i ovladati tim svojim znanjem i shvaćanjem.»¹ Kakva je poveznica vjere i trenutka sada i ovdje? Ratzinger kaže da postoji vjera u svakodnevne stvari: rad dizala, vjera u sigurnost lijekova itd.

1 Joseph RATZINGER, *O vjeri, nadi i ljubavi*, Split, 2007., 14.

No postoji i nešto dublje što čovjek češće izbjegava: vjera kao međusobno povjerenje, što je daleko bitnije za oblikovanje ljudskoga života.

U biblijskoj pripodobi iz Lukina evanđelja (12, 16 – 21) nailazimo na bogata čovjeka koji je bio inteligentan, razumio se u svoj posao i živio je kao da Boga nema. Zanima se samo za ono što je sigurno i proračunato. No događa se ono na što nije mislio: Bog mu kazuje ono što je isključio iz svoje računice kao odviše nesigurno i nevažno: o tomu što će se dogoditi s njegovom dušom kada bude stajala pred Bogom. Opis ovakva čovjeka čini se kao dobar opis današnjeg čovjeka. Mnogi misle, ako se ima posao, kuća te dobro zdravlje, tada se ima i više nego sretan život. Slažemo se da to je stanje blagostanja. No je li to dovoljno? Je li bitan samo razvoj tehnike i gospodarstva? Može li to utažiti čovjekovu žeđ za vječnošću?

Takav sretan život samo je prividan. Memoari Simone de Beauvoir u tom su pogledu potresno svjedočanstvo situacije čovjeka koji je samoga sebe potpuno prihvatio u proturječnosti. Ona piše: «Kad sam ponekad navečer popila koju času previše, znalo se dogoditi da sam lijevala potoke suza. Moja stara čežnja za apsolutnim bi se probudila; iznova bih otkrivala taštinu ljudske težnje i prijeteću blizinu smrti... Sartre je osporavao da se istina može naći u vinu i suzama. Prema njegovu mišljenju, alkohol me čini sjetnom, a to svoje stanje ja povezujem s metafizičkim razlozima. Tome naprotiv, ja sam držala da opijenost uklanja obranu i kontrolu koje nas obično štite od nepodnošljivih izvjesnosti te me time prisiljava da im pogledam u oči. Danas mislim da u privilegiranom slučaju kao što je moj, život uključuje dvije istine između kojih ne postoji izbor, istine koje se istovremeno moraju susresti: radost postojanja i jeza pred krajem. [...] Ponekad mi je misao da ću nestati u ništavilu jednako odbojna kao prije. Puna melankolije mislim na sve knjige koje sam pročitala, na sve mjesta koja sam posjetila, na znanje koje se nakupilo, i svega toga više neće biti. Sva glazba, sve slikarstvo, čitava kultura, tako mnogo veza: odjednom više ništa ne ostaje... Ništa se neće zbivati. Gledam pred sobom lješnjakovu živicu kroz koju je puhao vjetar i slušam obećanja kojima sam zanosila svoje srce kad sam pod svojim

nogama promatrala taj zlatni rudnik, čitav život koji je stajao pred a mnom. Onda sam bila ispunjena. Ali kad sada bacim pogled na tu la- kovjernu mladu djevojku, puna zaprepaštenosti otkrivam kako sam bila jako prevarena.»² Beskrajna melankolija sadašnjosti bez buduć- nosti, čije se najljepše naposljetku pokazuje kao prijevara. Ako or- gani istine otupe sve do potpuna osljepljenja i potpune gluhoće, što ostaje? Zar je moguće da je čovjek samo za prolaznost?

«Situacija današnjega čovjeka pred pitanjem Boga upravo je pitanje, upitnost, ukoliko se Boga još ne ubraja u nadidena pita- nja preko kojih ljudska svijest jednostavno prelazi. Ako naš govor o Bogu hoće biti razumljiv, ako čovjeku želi dati odgovor, ne može zaobići ovu situaciju. Kriza kršćanskoga naviještanja, koju već čita- vo stoljeće doživljavamo u sve većoj mjeri, nemalim dijelom počiva na tomu što kršćanski odgovori idu mimo čovjekovih pitanja; oni su bili i ostaju ispravni, ali budući da nisu bili razvijani iz pitanja i u njemu, ostali su bez učinka. Zbog toga je zajedničko propitivanje s čovjekom tražiteljem neizostavan dio samoga naviještanja, jer samo tako govor može postati od-govor.»³

U kršćanskom smislu, vjera nije primarno neki tajanstveni sustav znanja, nije plod mojeg razmišljanja koje držim grčevito u stisnutoj šaci već egzistencijalni stav, temeljna odluka o usmjere- nju života uz koji ide povjerenje u Tebe. No kakav egzistencijal- ni smjer bira čovjek koji se odlučuje za to da instrument svojega života ugoditi na osnovi vjere? Odgovor zasigurno nije jednostavan i ne možemo ga propisati poput nekakvog liječničkog recepta. Po- gledajmo na primjer svetca, osobu za koju se smatra da je pohvalan primjer vjerničkog života. Kada o njemu govorimo i razmišljamo, činimo to na način čitanja njegovih spisa te gledajući njegov život. Tu možemo zaključiti da je vjera ona koja zaokuplja čovjeka ljubav- lju i pokazuje put, pa i onda kada mu je mučno. U Bibliji na početku nalazimo Abrahama. Zasigurno bi nam bilo lakše da smo uzeli za primjer nekog vremenski bližega, no biblijskoj vjeri pripada to da ona ne povezuje ljude samo preko jezičnih i etničkih granica nego

2 *Memorien der Simone de Beauvoir*, citirano prema: Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *Vje- ra i budućnost*, Zagreb, 2008., 40, 43.

3 Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *Dogma i navještaj*, Zagreb, 2011., 87.

nadilazi i vremensku distancu tisućljeća. Toj vjeri pripada i odnos. Ne radi se o ograničenom obogaćivanju jer Bog dolazi ljudima samo preko ljudi. «Kao što Bog ljudima dolazi samo preko ljudi tako i ljudi samo preko Boga dolaze jedni do drugih. Odnos prema Bogu nije privatna stvar svakog pojedinca u koju inače nitko ne bi mogao niti smio stupiti, nego je ona, naprotiv, ujedno i sasvim intimna i sasvim javna: Bog je čovjeka stvorio takvim da ne postoje mnoge međusobno neovisne veze dotičnog pojedinca s Bogom, od kojih bi svaki mogao Boga iznutra doživjeti i dohvatiti; samo u zajedništvu ljudi mogu doći do Boga, upravo ih potraga za Bogom upućuje jedne na druge.»⁴

Bez zajedništva među ljudima čovjek je osuđen na samoću. Mnogi će pomisliti da se i bez Boga mogu graditi čvrsti odnosi. To je prividno točno. Ljudsko se zajedništvo bez vjere u Boga ravna prema prolaznim kriterijima. Otkud čovjeku darovi poput oprostjenja, pomirenja i nade? To ne dolazi od čovjeka. Takva lomljiva zajedništva brzo propadaju kao i ideologije koje su vjerovale u nadčovjeka, ljudska kraljevstva koja će zauvijek vladati. Ona prava vjera ispunjava čovjekovo srce radošću gdje čovjek obuhvaća cjelinu i cjelina njega. Ako ne postoji zajednički nazivnik, isto mjerilo, Bog koji ima lice, onda ostajemo i bez nade. Čovjek lako pada u tugu i očaj, kako smo vidjeli kod Simone de Beauvoir. Kršćanski je Bog u sebi trojstven – zajedništvo ljubavi. «Priopćujući se čovjeku, Trojstvo stoga ostaje otajstvom. Ne prilagođava se ono čovjeku, nego ono čovjeka izdiže iznad njega samoga, pa ga prilagođava sebi. Upravo zbog toga kršćanski život, koji je trojstveni život, i sam znači neshvatljivo otajstvo i sablazan onoga tko ga promatra izvana. Tama koja svjetovnomu pogledu zakriva Trojstvo, isto mu tako otkriva i njegovo otajstveno djelovanje u dušama svetih.»⁵

Henry de Lubac u uvodu svojeg epohalnog djela «Katoličanstvo» navodi jedan citat koji pokazuje kako vjera nije skrivanje u neke privatne sfere da se spasi samo svoju dušu već je ona nužno zajedničarska, ne priznaje čisti individualizam: «Jesam li našao

4 ISTE, *Vjera i budućnost*, 36.

5 Jean DANIELOU, *Bog i mi*, Zagreb, 2012., 143.

radost? Ne, nisam... Našao sam svoju radost. A to je nešto sasvim drugo... Isusova radost može biti osobna. Ona može pripadati samo jednom čovjeku i on je onda spašen. On je spokojan, on je u radosti sada i zauvijek, ali sam. Ta ga samoća u radosti ne onespokojuje, baš naprotiv, on je izabranik. Obuzet svojim blaženstvom on ide iz boja u boj s ružom u rukama... Kad me obuzme bijeda, ne mogu se smiriti uz romorenje duha. Moja će radost opstati samo ako je radost svih. Ne želim ići iz boja u boj s ružom u rukama.»⁶ Spasenje se tiče zajednice, a ne samo pojedinca. To znači «izbavljenje iz tamnice vlastitog 'ja', jer nam samo otvorenost toga univerzalnog subjekta omogućuje ugledati izvor radosti, iskusiti samo ljubav, imati iskustvo Boga.»⁷

Stoga «kršćanski ljubiti znači pokušati ići ovim putem: ljubiti ne samo onoga koji nam je simpatičan, koji nam se sviđa, koji nam odgovara, niti samo onoga koji nam nešto može ponuditi ili od kojega očekujemo neku korist.»⁸ Riječ je o procesu koji traje, ali na neki način i liječi. Ako vjera uključuje zajedništvo, tada nada ne dopušta da čovjek malakše u tomu dok ljubav u pravom smislu čini krunu svega. Divnim riječima o tome piše Benedikt XVI.: «Kao što sok od grožđa mora provreti da bi postao plemenito vino, tako su i čovjeku potrebna očišćenja, preobrazbe, koje su mu opasne, u njima može pasti, ali koje su ipak neizostavni putovi da bi se došlo k samomu sebi i Bogu. Ljubav je proces čišćenja, odricanja, bolnih preobražaja našega 'ja' te tako i put sazrijevanja.»⁹ To znači da se, ponovimo još jednom, istinski vjernik prepoznaje ako gradi zajedništvo među ljudima ne stavljajući sebe u središte. Središte mora biti Krist, to Benedikt XVI. neprestano naglašava. Ako se njega (Krista) izgubi iz vida, naš se cilj zamagljuje i nestaje u tami. Tada će se «Boga promatrati kao onoga koji ograničava našu slobodu, koga se mora ukloniti da bi čovjek mogao biti potpuno svoj. Bog se svojom istinom suprotstavlja mnogostrukoj čovjekovoj laži, njegovom sebeljublju i

6 Jean GIONO, *Les vraies richesses*, 1936., 5, 8. Citirano prema: Henry de LUBAC, *Katoličanstvo. Društveni aspekti dogme*, Rijeka, 2012., 31.

7 BENEDIKT XVI., *Spe salvi – U nadi spašeni. Enciklika vrhovnog svećenika biskupima, prezbiterima i đakonima, zavjetovanim osobama i svim vjernicima laicima o kršćanskoj nadi*, Zagreb (30. XI. 2007.), 2008., br. 14 (dalje: *Spe salvi*).

8 Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *O smislu kršćanskog života*, Zagreb, 2006., 49.

9 ISTI, *Isus iz Nazareta*, Split, 2007., 174.

njegovoj oholosti. Bog je ljubav. Međutim, ljubav se može i mrziti tamo gdje zahtijeva da se iziđe iz sebe kako bi se sebe nadišlo. Ona nije romantičan osjećaj ugone. Otkupljenje nije *wellness*, kupanje u samodostatnosti, nego oslobođenje od stanja zatvorenosti u vlastito 'ja'.»¹⁰ Stoga, ma koliko ponekad činili suprotno, «biti kršćaninom znači ljubiti, a ljubiti znači ostvarivati kopernikanski obrat života, zahvaljujući kojemu prestajemo od samih sebe raditi središte svijeta i drugima nalagati da se okreću oko nas.»¹¹

2. Agnosticizam u okolnostima vrijednosnog i kulturalnog pluralizma

Postoji li srednji put između vjere i nevjere? Čini se da je, ako postoji, ujedno najlakši. Vjernik ima Božje propise kojih se drži i često se s time bori dok nevjernik biva potisnut pitanjima o smislu i smrti bez zadovoljavajućeg odgovora. No je li agnosticizam izlaz? U današnjem suvremenom društvu, osobito među kulturnim i intelektualnim elitama, a često i među kršćanima, prevladava mišljenje da agnosticizam nije samo vrijedan egzistencijalan stav, tj. vjerovanje, nego da je ujedno intelektualno najbolji ili barem intelektualno najprihvatljiviji u okolnostima vrijednosnoga i kulturalnoga pluralizma.

Tu hipotezu agnosticizma treba zdravo kritički preispitivati, i to u odnosu na konkretnu ljudsku egzistenciju. Razmišljajući o proturječnosti teorijskog agnosticizma, Ratzinger kaže da se to najbolje ogleda u proturječnosti praktičnoga (etičkoga i političkoga) agnosticizma. On piše: «ako se priklonim teorijskom agnosticizmu, u praksi sam ipak prisiljen odabrati između dvije alternative: ili živjeti kao da Bog ne postoji ili živjeti kao da Bog postoji i da je on odlučujuća stvarnost moje egzistencije. Ako djelujem po prvoj alternativni, primijetio sam u praksi ateistički stav i od jedne pretpostavke, koja može biti i pogriješna, stvorio temelj čitavoga svog života. Ako se odlučim za drugu opciju, ostajem i ovdje u sferi čisto subjektivnoga vjerovanja u vezi s čim se svakako možemo prisjetiti Pascala, čija se filozofska rasprava u praskozorje modernih vremena posve vrtjela

¹⁰ ISTI, *Djetinjstvo Isusovo*, Split, 2012., 98-99.

¹¹ ISTI, *O smislu kršćanskog života*, 51.

oko ove problematike.»¹² Sjetimo se kako je Pascal predložio agnostiku da ipak odabere put kao da Boga ima, jer to se sada čini riskantnijim izborom, ali pred mogućnošću postojanja Boga i vječnosti jedini je ispravan izbor. To će reći da teorijski agnosticizam nužno nailazi na praktične prepreke, a one su uvjetovane samim zahtjevom za istinom. «Pustimo li to po strani, jasno je da prednost koju uživa agnostičko rješenje ne može opstati pred dubljim ispitom. Kao čista teorija to bi se rješenje moglo učiniti iznimno prosvjetljujućim, no agnosticizam je, u svojoj biti, puno više od teorije; ovdje je zapravo riječ o jednoj životnoj praksi. A kad ga pokušamo 'prevesti u praksi' u njegovom pravom okruženju, agnosticizam se rasplinjava jer nije moguće izbjeći onaj odabir koji bi on upravo htio izbjeći. Pred pitanjem o Bogu čovjek ne može ostati neutralan. Može samo reći da ili ne te ne može nikako izbjeći sve posljedice koje iz toga proizlaze sve do najmanjih životnih detalja.»¹³

Ukoliko se agnosticizam želi «practicirati», vidimo da on izmiče poput mjuhura od sapunice; raspršuje se jer se ne može suočiti s izborom što ga je upravo htio izbjeći. Pred pitanjem Boga za čovjeka ne postoji neutralnost. Tu postoji jedna oholost jer osoba čeka u miru da mu u kuću svrati dokaz za istinitost Objave. No čovjek koji se tako postavlja za gospodara istine, vara sam sebe. «Istina se povlači od onoga koji traži vlastitu slavu i otvara se jedino onomu koji joj se približava u stavu strahopoštovanja, štovanja i poniznosti.»¹⁴ To se odražava u Marijinu *Magnificatu*: «Silne zbací s prijestolja, a uzvisi nezatne» (Lk 1, 52). Čovjek koji sebe učini gospodarom istine i na kraju je ostavlja po strani kada uvidi da njome ne može ovladati, naposljetku će moć staviti iznad istine, iz razloga što njegovo mjerilo postaje moć, a ne služenje. Njegovo prijestolje postaje lažno: on želi biti tiranin. Povijest nas je učila što se događa s takvim prijestoljima: dolaze, prolaze i nestaju. Znanje je moć, ta parola i danas se vijori nad našim glavama, ali znanje ne spašava. Agnosticizam je, u ko-

12 Joseph RATZINGER, *Kršćanstvo i kriza kultura*, Split, 2008., 72-73.

13 *Isto*, 73.

14 ISTI, *O vjeri, nadi i ljubavi*, 25.

načnici, želja za znanjem i udobnošću, ali ne i za rizikom za istinom. Agnostički izbor bio bi najgori mogući izbor: ni amo ni tamo.¹⁵

Upravo takva «mudrost» postaje ludost jer «'kritičkome' duhu, kojim čovjek sve kritizira osim sama sebe, mi dakle suprotstavljamo otvorenost beskonačnom, budnost i osjetljivost za cjelovitost bitka; poniznost mišljenja, spremna prignuti se pred veličanstvenošću istine pred kojom nismo suci nego prosjaci: ona se pokazuje samo budnu i poniznu srcu. [...] Samo poniznu oslušivanju, koje se neće dati obeshrabriti nikakvim uskraćivanjem niti zavesti odobravanjem i osporavanjem, ni željama i sklonostima vlastita srca – samo se takvoj poniznosti mišljenja otvara uzvišenost istine, a time i pristup stvarnoj čovjekovoj veličini. Ova otvorenost za beskonačno, za Beskonačnoga, nema ništa zajedničkoga s lakovjernošću; ona naprotiv zahtijeva najbudniju samokritiku. Ona je otvorenija i kritičnija od onoga ograničavanja na empirijsko, u kojemu čovjek svoju volju za vladanjem čini zadnjim mjerilom spoznaje.»¹⁶

3. Filozofija i teologija pred izazovima gnoze

Ono što je Benedikt XVI. u svojim djelima isticao kao opasnost teologije i filozofije, a time i cjelokupne zbilje, jest gnoza.¹⁷ Gnoza niječe stvorenje, ono se shvaća kao otpad, negacija stvorenoga, dakle stvorenje je djelo zloga Boga, a jedino što može čovjeka spasiti jest njegov «gnosis» – njegovo znanje. Dakle, i znanje i govor su potrebni, jer o njima ovisi djelovanje. Tu se razum shvaća jednostrano, on služi samo za znanje. Shvaćen je kao marketinški razum, tj. oholi razum. No Benedikt XVI. u enciklici «Deus caritas est» govori o čovjeku kojega se ne može promatrati isključivo tehnički već ističe «eros», kao ulaznu ljubav, kojom se čovjek očituje kao biće usmjereno prema drugome, prema onome što ga nadilazi, prema beskonačnomu – Bogu: «Ljubav obećava beskonačnost, stvarnost koja

15 Usp. Tonči MATULIĆ, *Nevjera i vjera u četiri oka*, Zagreb, 2012., 198.

16 Joseph RATZINGER, *O vjeri, nadi i ljubavi*, 27-28.

17 Više o gnozi vidi u: Ivan DEVČIĆ, *Pred Bogom blizim i dalekim. Filozofija o religiji*, Zagreb, 2007., 117-134; Veronika Nela GAŠPAR, *Filozofija i teologija pred izazovima suvremene gnoze*, u: Riječki teološki časopis 20 (2012.), 201-225; Ivica RAGUŽ, «Deus caritas est» i gnoza, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 4 (2007.), 305-308.

je veća i potpuno drukčija od našega svakodnevnog življenja.»¹⁸ Ovdje nalazimo ključnu stvar: u erosu se čovjek očituje kao biće koje se ne može svesti na gnozu, na tehniku, jer je upućen na drugu osobu, u konačnici na Boga.

No i eros može zastraniti te biti reduciran na tehniku, stoga Benedikt XVI. ističe da se time uništava sama ljubav jer «eros, sveden na 'čisti seks', postaje roba, neka puka 'stvar' koja se može kupiti i prodati, štoviše, sam čovjek postaje roba. [...] Potisnuto na čisto biološko područje.»¹⁹ Stoga se eros treba preobražavati u agape, ljubav predanja te nesebičnosti jer «ljubav u svojoj biti ima oblik 'hoću da ti jesi', ona je kreativnost, jedina stvoriteljska moć koja može drugoga iznjedriti kao drugoga bez zavisti da izgubi vlastito.»²⁰

Nadovezujući se na ovo, želimo ukratko prikazati jednu od temeljnih tema Josepha Ratzingera (i kao pape Benedikta XVI.) – to je razum, vjera i istina.²¹ Benedikt XVI. neprestano ističe da ljubav bez istine ne može čovjeku dati smisao života. «Budući da je ljubav puna istine, čovjek je može pojmiti u njezinu vrijednosnome bogatstvu te je s drugima dijeliti i priopćavati je. Naime, *ljubav je 'logos' koji stvara dija-log(os)*, a time i komunikaciju i zajedništvo. [...] Istina otvara i združuje umove u *logos* ljubavi, a to je navještaj i kršćansko svjedočanstvo sebedarja. [...] Kršćanstvo ljubavi bez istine lako bi se moglo zamijeniti za zalihu dobrih osjećaja, istina, korisnih za društveni suživot, ali zapravo marginalnih. Na taj način više ne bi bilo pravoga mjesta za Boga u svijetu. Ako joj nedostaje istina, ljubav biva izgnana u skučen prostor, lišen svake relacije, te isključena iz projekata i procesa ljudskoga razvoja od univerzalnoga značenja,

18 BENEDIKT XVI., *Deus caritas est – Bog je ljubav. Enciklika biskupima, prezbiterima i đakonima, posvećenim osobama i svim vjernicima laicima o kršćanskoj ljubavi*, Zagreb (25. XII. 2005.), ²2006., br. 5, (dalje: *Deus caritas est*).

19 *Isto*.

20 BENEDIKT XVI., *Im Anfang schuf Gott. Vier Predigten über Schöpfung und Fall – Konsequenzen des Schöpfungsglaubens*, Einsiedeln – Freiburg, ²2005., 92-93. Citirano prema: Ivica RAGUŽ, «Deus caritas est» i gnoza, 307.

21 Ulaženju dublje u tu temu trebalo bi posvetiti više prostora i vremena. Ova tema o odnosu vjere i razuma, ljubavi i istine povlači se u svim njegovim knjigama i govorima, kao profesora teologije, potom nadbiskupa Münchena i Freisinga te pročelnika Kongregacije za nauk vjere i, naposljetku, kao pape Benedikta XVI.

u dijalogu između saznanja i primjene.»²² Ljubav je ugrožena bez utemeljenosti u istini. To je aktualna tema jer danas je upravo riječ ljubav zloupotrebljavana na razne načine. Svi se bore pod parolama ljubavi, dok smo s druge strane svjedoci te ljubavi koja rađa agresivnosti i snažnom sekularizacijom. O kakvoj je ljubavi riječ; o čemu se zapravo radi? Ljubav je ugrožena bez utemeljenja u istini. Ukoliko čovjek stavlja ljubav u središte života, ne zna je li ta ljubav istina cjelokupne zbilje. Nameće se pitanje nije li ljubav neka iluzija ukoliko u njoj nema istine?

Ono što Ratzinger vidi kao ključan problem jest tzv. «oholli» razum. Radi se naime o gledanju na stvarnost koja je zatvorena razmatranju Istine i traganju za Istinom koja ga nadvisuje. Svjetlo razuma, koje prosvjetiteljstvo veliča, a zapravo ga osiromašuje, potpuno zamjenjuje svjetlo vjere: Božju svjetlost.²³ Želja da se spozna prirodu pretvorila se potom u volju da ju se oponaša i stvara. Razvoj mišljenja narušio je harmoniju vjere i razuma. Znanstveno i tehnološko postignuće s kojim se *fides* mora sve više suočavati promijenilo je staro poimanje *ratio*; na neki je način isključilo razum koji je tražio konačnu istinu o stvarima kako bi se ustupilo mjesto razumu čiji je posao otkriti kontingentne istine naravnih zakona. Znanstveno istraživanje ima sigurno svoju pozitivnu vrijednost. Ipak se događa da znanstvenici svoja istraživanja ne upravljaju uvijek prema plemenitim ciljevima (dobrobit čovječanstva i poštivanje dostojanstva osobe). Znamo: «Znanost može služiti čovječanstvu, ali može postati i sredstvo zla tako što mu dopušta da pokaže svu svoju strahotu. Samo ako je nosi čudoredna odgovornost, znanost može ispuniti svoju pravu bit.»²⁴ Laka zarada ili, još gore, oholost da se zauzme Stvoriteljevo mjesto katkada igraju odlučujuću ulogu. To je oblik *hybrisa* razuma koji može poprimiti obilježja opasna i za samo čovječanstvo. Dovoljno je navesti atomsku bombu. Čovjek

22 BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini upućena biskupima, prezbiterima, đakonima, posvećenim osobama, vjernicima laicima i svim ljudima dobre volje* (29. VI. 2009.), Zagreb, 2010., br. 4.

23 Usp. Govor pape Benedikta XVI. pripremljen za sveučilište «La Sapienza» u Rimu povodom početka akademske godine, u: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2008/january/documents/hf_ben-xvi_spe_20080117_la-sapienza_hr.html (10. 2. 2014.).

24 Joseph RATZINGER, *O relativizmu i vrijednotama*, Split, 2009., 7.

se promatra kao proizvod. «Zbog toga i razum treba u svoje vrijeme podsjetiti na njegove granice i naučiti ga spremno slušati velike religiozne tradicije čovječanstva. Kada se razum potpuno osamostali i odrekne takve spremnosti za učenje, kada se odrekne suodnosa, tada postaje razoran.»²⁵ Bolesnu i instrumentaliziran razum dovodi do samouništenja. Bolesnu se razumu čini da su fundamentalizam sve tvrdnje o neprolaznim vrijednostima i svaka obrana sposobnosti razuma za istinu. Razum koji ne zna prepoznati drugo osim sebe sama i sigurnih empirijskih spoznaja ostaje nepokretan i nestaje. Jedino se razum koji je ponizan, a to znači otvoren Bogu te koji moral ne veže za čisto subjektivno područje, može suprotstaviti zloupotrebi pojma Boga, patologije religija, uništavajućih politika te može ponuditi ozdravljenje.

U tom kontekstu filozofija i teologija postaju neophodna pomoć kojom se valja poslužiti kako bi se izbjeglo da znanost nastavi sama krivudavom stazom punom nepredvidivosti i nipošto bez opasnosti. Riječ je o budnosti u smislu odgovornosti vjere i razuma prema znanosti kako bi ostala u okviru svojega služenja čovjeku. «Doista, razum je velik Božji dar čovjeku, i pobjeda razuma nad nerazumnošću također je cilj kršćanske vjere. Ali kada razum uistinu pobjeđuje? Kada se to odijelio od Boga? Kada je postao slijep za Boga? Iscrpljuje li se sve što razum jest u djelovanju i sposobnosti djelovanja? Ako napredak, da bi bio napredak, traži da čovječanstvo bude sve više duhovno, tada je prijeko potrebno razumu – kojim se, istina, čovjek služi u svojem djelovanju i zahvaljujući kojem je kadar djelovati, ali se u tome ne iscrpljuje sva njegova uloga – ponovno vratiti njegovu cjelovitost, a da bi se to dogodilo, potrebno je da se razum otvori spasenjskim moćima vjere, razlikovanju dobra i zla. Samo tako razum postaje doista ljudski i kadar je usmjeriti volju na pravi put, a to može samo ako svoj pogled izdigne iznad sebe.»²⁶ Filozofija treba istinski ostati traganje razuma za vlastitom slobodom i u vlastitoj odgovornosti treba vidjeti svoje granice i upravo tako svoju veličinu i širinu. To je poziv upućen današnjoj «rastrganoj» filozo-

25 Joseph RATZINGER, *Europa. Njezini sadašnji i budući temelji*, Split, 2005., 79.

26 BENEDIKT XVI., *Spe salvi*, br. 23.

fiji «čiji se predstavnici sve manje razumiju i u kojoj se jedva mogu pronaći dvije glave koje bi bile istog mišljenja».²⁷ Pozitivizam je, zbog Wittgensteinovih poticaja, u velikoj mjeri došao i do pobjede u filozofiji, a to znači da i prirodna znanost i filozofija danas ne tragaju za istinom već za valjanošću primijenjenih metoda, a logičko razmišljanje, prije svega analiza jezika, eksperimentira neovisno o pitanju odgovara li stvarnost polazišnim točkama razmišljanja; to se ionako čini nedostižnim. «Odustajanje od istine same, ograničavanje na ono zamjetljivo te na valjanost metoda, pripadaju tipičnim obilježjima moderne znanosti. Čovjek se kreće samo u vlastitom kućištu, poboljšanje njegovih metoda promatranja nije ga dovelo do toga da se više oslobodi samoga sebe i da prodre do temelja stvari, nego ga je, umjesto toga, učinilo zatočenikom vlastitih metoda, zatočenikom samoga sebe»,²⁸ a čovjek koji se želi ograničiti na ono što se može egzaktno znati, dospijeva kad-tad u krizu stvarnosti. Za razliku od filozofije, teologija treba nastaviti crpiti iz blaga spoznaje koju nije sama izmislila, koje je uvijek nadilazi i koja, nikada do kraja iscrpiva mišljenjem, uvijek iznova poziva na mišljenje. Kršćanska vjera nije nikada samo «comprehensive religious doctrine», kako je govorio Rawls, već pročišćujuća snaga za sam razum, koja pomaže razumu da više postane razumom. Vjera je «sila koja čisti sam razum. S Božje točke gledišta, vjera oslobađa razum od njegovih zaslijepljenosti i stoga mu pomaže da sve više bude što jest. Vjera omogućuje razumu da još djelotvornije vrši svoju zadaću i da jasnije vidi što je to što mu je vlastito. [...] Želi jednostavno pridonijeti čišćenju razuma i pridonijeti da se, ovdje i sada, spoznaje i ostvaruje ono što je pravedno.»²⁹

Opasnost zapadnog svijeta jest ta da čovjek, upravo uzimajući u obzir veličinu svoga znanja i moći, napusti pitanje o istini, kako su to naglašavali Carl Schmitt, Martin Heidegger i Lévi-Strauss misleći na europsku situaciju umornu od razumnosti. To istovremeno znači da se razum u konačnici podređuje pritisku interesa i privlačnosti koristi, da je prisiljen prihvatiti tu korist kao jedini kriterij. »Kada čovjek svoju vlastitu volju, svoju oholost i ugodnost stavi iznad za-

27 Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *Vjera i budućnost*, 61.

28 *Isto*, 20.

29 BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, br. 28.

htjeva istine, na koncu nužno sve biva naglavačke izokrenuto: više se ne štuje Bog kojemu se i duguje štovanje; štuju se slike, privid, prevladavajuće mišljenje, kojim se zadobiva vlast nad čovjekom. Ovo se opće izokretanje proširuje na sva životna područja. Protu-prirodno postaje nešto normalno; čovjek koji živi protivno istini, živi i protivno naravi. Njegova pronalazačka moć više nije okrenuta dobrome, nego postaje genijalnost zla. Narušava se odnos muškarca i žene, djece i roditelja, i tako presušuju izvori života. Ne vlada više život, nego smrt, učvršćuje se civilizacija smrt (usp. Rim 1,21 – 32).»³⁰ Ponovimo: postoji opasnost da se filozofija sroza na pozitivizam; da se teologija svojom porukom usmjerenom prema razumu ograniči na privatnu sferu veće ili manje skupine. No ako razum postane gluh za veliku poruku koja mu dolazi iz kršćanske vjere i njezine mudrosti, on će usahnuti poput stabla čije korijenje više ne doseže do vode koja im daje život. To je problem razuma koji ne vidi dublje od eksperimenta. »Gdje se racionalnost ograničava na egzaktnu znanost, tu sve ono što se ne može obuhvatiti na taj način biva prepušteno goloj iracionalnosti, a to je najveći dio onoga što čovjeka čini čovjekom. Tako onda u posve racionaliziranu svijetu dolazi do sablasne diktature nekontrolirane iracionalnosti. No, ondje gdje se u erosu za vječno stope ljubav i spoznaja, tu ljubav biva obasjana svjetlom trijeznoga racionalnoga i tu racionalno dobiva plodnost i toplinu od dubine duha u kojemu istina i ljubav tvore nerazdvojno jedinstvo.«³¹ Istina zahtijeva napuštanje dominantne pozicije i rizik stava ponizna slušanja, a čovjeku se takvo što čini kao nešto što je ispod časti. Tako razum gubi hrabrost za istinu te time ne postaje većim nego manjim. Spoznaja Boga zahtijeva unutarnju budnost, pounutarnjenje, otvoreno srce koje osobno, u šutnji i sabranosti, postaje svjesno svoje neposrednosti spram Stvoritelja. No to isto tako znači da se Bog ne otvara osamljenome «ja». Ratzinger to primjenjuje na europsku kulturu i kaže da ukoliko se ona želi samokontrolirati na temelju vlastitih argumentacija, a to joj se sada najviše čini, budući

30 Joseph RATZINGER, *O vjeri, nadi i ljubavi*, 30.

31 Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima. Elementi fundamentalne teologije*, Rijeka, 2009., 419.

da je zaokupljena svojom laičnošću te se odvaja od korijenja od kojih živi, tada ne postaje razumnijom i čišćom nego se rastvara i mrvi.³²

Benedikt XVI. smatra kako je upravo napuštanje pitanja o istini jedan od razloga zašto se moderan čovjek okreće gnozi i napuštanju ljubavi jer «'da' moje ljubavi – dobro je da jesi pretpostavlja istinu, pretpostavlja da je bitak ovoga čovjeka uistinu dobar. U njemu je uključeno da bitak drugoga proizlazi iz istinske dobrote, iz istinskoga 'da'. Ljubav treba istinu. U ovome smislu možemo reći da bi ljubav bez Boga Stvoritelja, koji jamči za dobro svega bivstvujućeg, izgubila svoj temelj i ostala bez svoga tla.»³³ Ljubav dobiva svoje potpuno dostojanstvo jedino ako je cijela zbilja ljubav. To je poruka koju Benedikt XVI. ponavlja i želi ostaviti. To je smisao i poruka kršćanstva: da je «Bog temeljni i posljednji izvor svih bića; ali to stvaralačko počelo svih stvorenja – *Logos*, praiskonski razum – istodobno je onaj koji ljubi svim zanosom istinske ljubavi.»³⁴ Upravo kršćanstvo zacjeljuje razum i ljubav – sintezom istine (razuma) i ljubavi (eros – *agape*). Sada se razum više ne ograničava samo na instrumentalni razum već se otvara ljubavi i istini.

Također se opasnost gnoze očituje i u shvaćanju Crkve: «Mnogi više ne vjeruju da se radi o stvarnosti koju je htio sam Gospodin. Čak i kod nekih teologa, Crkva se prikazuje kao ljudska tvorevina, oruđe od nas stvorenoga te ga mi možemo slobodno reorganizirati prema potrebama trenutka.»³⁵ Na koncu, gnostičku opasnost u kršćanskoj vjeri Benedikt XVI. vidi i u negiranju erosa, on kaže da bi ljubav bez erosa, ljubav koja bi bila protiv tjelesnosti, bila vrhunac egoizma i samodostatnosti. Tamo gdje više ne postoji «ja», gdje

32 O ulozi razuma i vjere na području politike, morala i laičnosti Ratzinger je pisao u više navrata. Usp. Joseph RATZINGER, *Europa. Njezini sadašnji i budući temelji*; ISTI, *O relativizmu i vrjednotama*; ISTI, *Kršćanstvo i kriza kultura*; ISTI, *Vjera – istina – tolerancija*, Zagreb, 2004. Također i članak gdje se prikazuje ova tema sažetije gdje skrećemo pozornost i na dio o J. Habermasu i Ratzingeru o odnosu religije i sekularne države: Ivica RAGUŽ, Papa Benedikt XVI. o Crkvi, državi i politici, u: *Bogoslovska smotra*, 77 (2007.) 2., 419-435. Jürgen Habermas govori o važnosti «prevođenja» religijskoga sadržaja u sekularni rječnik, a prema njemu to treba činiti sekularni um dok Benedikt XVI. na toj liniji ističe važnost teologije koja treba prevoditi sadržaj kršćanske vjere u sekularni rječnik, odnosno ukazivati na racionalnost te na važnost kršćanske vjere za politički društveni život.

33 Joseph RATZINGER, *O vjeri, nadi i ljubavi*, 104.

34 BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, br. 10.

35 Joseph RATZINGER, *Razgovor o vjeri. Jasni odgovori na suvremene dvojbe*, Split, 2005., 41.

je «ja» iščezlo, ne može više postojati ni «ti». To znači da bi ljubav koja bi htjela biti samo darivanje (agape), a ne primanje (eros), također bila samodostatna, u konačnici opet egoistična. «Zapravo eros i agape – uzlazna i silazna ljubav – nikada se ne mogu potpuno odijeliti jedno od drugoga... Element agape ucjepljuje se u njega [eros], u suprotnom eros osiromašuje i propada i gubi također svoju vlastitu narav. S druge strane, čovjek ne može živjeti niti isključivo u nesebičnoj, silaznoj ljubavi. Onaj koji hoće darivati ljubav, mora je i sam primati kao dar.»³⁶ Temelj jedinstva erosa i agape Benedikt XVI. vidi u objavi Božje ljubavi u Isusu Kristu. Bog se sada objavljuje kao onaj koji ljubi ljubavljvu erosa i agape. Ovo je novina kršćanskoga govora o Bogu i o ljubavi. Papa se poziva na Aristotela. Grčka filozofska teologija dosljedna je kada izbjegava pojam ljubavi za Boga. Bog je jedan – jedno, a to bi značilo da je potrebit, da još nije dovoljno jedno u sebi. Stoga Bog ne može biti ljubljen («*eromenon*» – Aristotel),³⁷ ukoliko stvorenja moraju izlaziti iz sebe prema njemu. No u Isusu Bog se objavljuje kao trojedini Bog koji ljubi čovjeka zbog njega samoga (agape), ali i kao Bog koji želi biti jedno s čovjekom (eros).

4. Naviještanje Boga danas

Niti jedan ljudski govor ne može primjereno govoriti o Bogu i Božjoj tajni – sve je mucanje – ali se ipak, smatra Ratzinger, ne može šutjeti o onomu koji je temelj i omogućenje našega govorenja. Ovim narednim tezama želimo ukratko prikazati o čemu, prema Ratzingeru, treba voditi računa kada govorimo o Bogu.³⁸

Prva je teza da Boga treba naviještati kao Oca, Sina i Duha Svetoga jer se tim činom i postaje kršćanin, a Bog je u Isusu objavio sve što je htio i imao reći. Srž kršćanskoga čina egzistencije nalazi se u tvrdnji: Bog jest, a to znači da je on stvaran; on je netko tko nas se tiče – on čuje i gleda čovjeka, prilazi mu i ljubi ga, a čovjek može primiti njegovu ljubav. Bog kao ljubav jest to jedino kao Trojstvo, i

36 BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, br. 7.

37 ARISTOTEL, *Metafizika*, 1072 b4.

38 Usp. Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *Dogma i naviještaj*, 101-118.

to kao zajedništvo. To je bitno. Bog nije samoća ni odsutnost. Bog je Otac. Iskustvo ljudskoga očinstva ovdje može biti naslućivanje onoga što je Bog sam i kakav je prema nama. Ljudsko očinstvo daje slutnju o onome što Bog jest, ali to je samo približna slika onoga pravoga očinstva koje nalazimo u dijalogu Oca sa Sinom što određuje što je očinstvo i postavlja mu mjerilo, dok je Duh Sveti plodnost, jedinstvo, ljubav i mir. Dakako, naviještanje u redovitom slučaju ne može biti razvijanje spekulativnog nauka o Trojstvu, ali postupno se mora upoznavati ljude s konkretnim božanskim osobama.

Druga teza glasi da se Boga treba naviještati kao Stvoritelja i Gospodina. Tim se tvrdnjama otvaraju vrata prema istinskom području ljudskoga uma i području svjetskih religija. Vjera nije ideologija nekog udruženja već je povezana s cjelinom stvarnosti. Ona je, kako smo ranije pisali, povezana s umom i sa stvarnošću. Zadaća je vjere i to da, naspram tehničkog uma, zapaža i traži smisao – misao-no mišljenje o kojemu je govorio Martin Heidegger. «O Bogu može govoriti samo onaj tko nije zaboravio promatrati, diviti se, zastajati pred cjelinom stvarnosti, osluškivati duboke razloge bitka. I obrnuto: promatranje Boga otvara oči, širi čovjekov obzor – ali, samo ga već otvoreno srce može vidjeti.»³⁹ U konačnici se dolazi do alternative – što stoji na početku: stvoriteljski razum, Duh Stvoritelj, koji sve čini i daje da nastaje sve što nastaje, ili nešto ne-razumsko, nešto što bez-umno na neki poseban način proizvodi matematički uređen kozmos, a isto tako i čovjeka i njegov razum? Ali taj bi razum tada bio samo slučajnost evolucije, pa stoga u konačnici i nešto nerazumsko. Mi kršćani kažemo: vjerujem u Boga, Stvoritelja neba i zemlje – u Duha Stvoritelja. Mi vjerujemo da na početku stoji vječna Riječ, Razum, a ne da stoji ne-razum.⁴⁰ «Svijetom i čovjekom u konačnici ne upravljaju kozmička počela, zakoni materije, već zvijezdama, to jest svemirom, vlada osobni Bog; zadnju riječ nemaju zakoni materije i evolucije, već razum, volja, ljubav, riječ – Osoba. I ako poznajemo tu Osobu i ona poznaje nas, tada doista još neistražena moć materijalnih počela više nema posljednju riječ; tada nismo više robovi

³⁹ *Isto*, 105.

⁴⁰ Opširnije o tome usp. Stephan Otto HORN – Siegfried WIEDENHOFER (ur.), *Učenički krug pape Benedikta XVI. Stvaranje i evolucija*, Split, 2008., 69-82.

svemira i njegovih zakona, tada smo slobodni. Ta je svijest u stari- ni bila prisutna kod iskrenih tražitelja. Nebo nije prazno. Život nije puki proizvod zakona i slučajnosti materije, već u svemu i istodobno iznad svega postoji neka osobna volja, postoji Duh koji se u Isusu objavio kao Ljubav.»⁴¹

Treća teza kaže: Boga treba naviještati kao Logosa. Riječ je o proširenju prijašnje teze. Polazi se od Ivanova Proslava. Logos znači smisao, a svijet dolazi iz Logosa, a to znači da je svijet smislen, on je stvorenje koje ima smisla. U tom smislu treba prepoznati relaciju «odakle» i «kuda». «Odakle» svijeta istodobno je temelj njegove nade. No jedna je stvar tu važna. U nazivu «Logos» za Boga dan je istinski temelj za kršćansku teologiju molitve. Logos svih stvari može se susresti sa mnom s ljudskim licem, s licem Isusa iz Nazareta. «Vjerujem u tebe, Isuse iz Nazareta, kao onoga koji je smisao (Logos) svijeta i mojega života.»⁴²

Četvrta teza predstavlja Boga kojega treba naviještati u Isusu Kristu. O Bogu znamo najviše promatrajući Isusa Krista. Odlučujuće značenje za sliku Boga imaju središnji ulomci Isusove povijesti: utjelovljenje – križ – uskrsnuće – proslava – odaslanje Duha. Utjelovljenje je svakom čovjeku donekle prihvatljivo – to čak jasno vidimo i u adventskim i božićnim danima kada svi, pa i nevjernici, obilježavaju svoje kuće kršćanskim simbolima. No kada je riječ o uskrsnuću – ovdje vlada rezerva, pa i kod vjernika. Simboli su jaja na stolu. Na reklamama nema govora o uskrsnuću. Uskrsnuće je teško prihvatljivo mnogima, no ako nema uskrsnuća, onda je sve u životu uzaludno. On nastavlja svoj put s nama, tko uđe u zajedništvo s Isusom, ušao je u središte Božje stvarnosti.

Peta teza glasi: Boga treba naviještati u zrcalu Zakona i evanđelja. Boga upoznajemo i po onome što on od nas zahtijeva i što nam daje. To postaje vidljivo u povijesti spasenja. Mnogi su skloni gledati na Stari zavjet kao nešto ukinuto i ne previše važno za Novi zavjet. No varaju se. On je i dalje prisutan, ali je uvršten u veću cjelinu koja je nastala po Isusu Kristu. Mnogi bi htjeli Isusa navijestiti po svom

41 BENEDIKT XVI., *Spe salvi*, br. 5.

42 Joseph RATZINGER, *Uvod u kršćanstvo*. Predavanja o apostolskom vjerovanju, Zagreb, 2007., 74-75.

nahodjenju. «Isus evanđelja je zahtjevan i odvažan. Isus koji svim sve odobrava je utvara, san, a ne stvaran lik. Jamačno, Isus evanđelja nije nam ugodan. Ali upravo tako on odgovara na najdublje pitanje naše egzistencije koje – htjeli ili ne – traži Boga, smirenje onkraj svih granica, Beskonačno. Prema ovomu stvarnom Isusu moramo se ponovno zaputiti.»⁴³ Riječ je o kršćanstvu koje promovira Gianni Vattimo – nereligiozno kršćanstvo. Kršćanstvo gdje se svi vole ali bez ikakvih kriterija istine.⁴⁴ No treba naglasiti da postoji i Božje oprostjenje, a to ne znači da je postao «djedica». On oprašta ondje gdje postoji čežnja za oprostjenjem, samo se tada rađa istinska promjena jer ona ima realan oblik: vlastita spremnost za opraštanje, a to je ljubav.

Šesta teza glasi: naviještanju Boga put pokazuje biblijski govor o Bogu, posebice Isusove prispodobe, iskustva svetaca i promišljanje vjere koje se odnosi na ova iskustva. Važno je naglasiti da biblijska tradicija prispodoba najprije ukazuje na granicu svakog govora o Bogu: svaki govor može uvijek ostati samo prispodobom koja izvana lagano privodi stvarnosti, ali je nikada ne može posve dosegnuti. No biblijski govor o Bogu uvijek ostaje temelj jer uključuje živo iskustvo Izraelaca i Isusovih sugovornika i događanja u prvoj Crkvi. Također, tu je još jedna ništa manje važna činjenica: iskustvo svetaca. Stoga propovjednik danas ne stoji sam jer živo tumačenje o iskustvu svetaca nutarnja je povezanost koja ga nosi i bez koje se ophodjenje s Biblijom strovaljuje u historizam.

Posljednja, sedma, teza glasi da naviještanje Boga mora voditi molitvi i dolaziti iz molitve. Ratzinger jednostavno kaže da svaka tvrdnja o čovjeku kojega se ne poznaje ostaje teorija, tvrdnja iz druge ruke. To znači da o Bogu smisljeno može govoriti samo onaj tko ga poznaje, a svatko ga može poznavati jer u uzajamnosti molitve daje da ga iskusi svatko od nas. Govor o Bogu gubi svoju ujedinjavajuću snagu i postaje praznom teorijom kada više ne proizlazi iz iskustvenog konteksta živoga govora s Bogom. Upravo ćemo se na sljedećim stranicama posvetiti temi iskustva svetaca i vjere.

43 ISTI, *Na putu k Isusu Kristu*, Split, 2005., 6.

44 Nikola DOGAN, Nereligiozno kršćanstvo u «slaboj misli» Giannija Vattima, u: *Crkva u svijetu*, 40 (2005.), 4, 506-535.

5. Važnost odnosa vjere, iskustva i mudrosti

Govoreći o razumnosti kršćanske vjere, crkveni su oci razlikovali *ratio*, čist razum, i *intellectus*, čovjekovu duhovnu moć gledanja koja seže dalje od puka razuma. Ratzinger smatra da je upravo to bit vjere, koja je mudrost, da ona lomi uskoću puka razuma i ponovno osnažuje široko gledanje na koje je čovjek pozvan. To znači da suženi razum ne može nikada promatrati stvarnost, a ni dublja otajstva života. Riječima Martina Heideggera – radi se o cjelokupnom načinu mišljenja moderna čovjeka. On razlikuje «računajuće mišljenje» koje sve podređuje svojim proračunatim svrhama; radi se zapravo o bijegu od mišljenja jer se ne želi promišljati cjelokupnu zbilju, tj. smisao koji vlada svime što jest. Ono što Heidegger predlaže jest da čovjek u sebi otkrije «misaono mišljenje» gdje se stvarnost ne promatra tehnički i površno već pod vidom otajstva. Prema njemu, otajstvo je ono što se istodobno pokazuje i skriva u svim stvarima, ono što čovjek nije izumio i napravio. «Teologija i filozofija trebaju se vratiti ponovno 'misaonom mišljenju', pitanju o bitku, istini, o Bogu. Inače će gnostičko 'računajuće mišljenje' postati jedinim mjerilom mišljenja stvarnosti, čovjeka i Boga. To će 'misaono mišljenje' teologija i filozofija moći lakše ostvariti, ako kao sluškinje osluškuju jedna drugu.»⁴⁵ Radi se zapravo o osluškivanju vjere i razuma u osobi. No «ako teologija hoće ostati vjerna svome povijesnom polazištu – spasenjskome događaju u Kristu o kojemu svjedoči Biblija – mora prekoračiti povijest i u konačnici raspravljati o samome Bogu. Upravo ako hoće ostati vjerna praktičnome sadržaju evanđelja – spasenju čovjeka – najprije mora biti *scientia speculativa* i ne smije odmah biti *scientia practica*: mora održavati primat istine.»⁴⁶ Ratzinger tu upućuje kritiku osobama koje koriste teologiju za svoj profit i svoju slavu bez duhovne prakse. «Kao što se ne može naučiti plivati bez vode, a medicinu ne može studirati bez ophođenja s bolesnim lju-

45 Ivica RAGUŽ, Teologija i filozofija kao sluškinje. Hans Urs von Balthasar o odnosu teologije i filozofije, u: Pero ARAČIĆ (ur.), *Teologija u dijalogu s drugim znanostima. Radovi znanstvenog simpozija s međunarodnim sudjelovanjem o 200. obljetnici filozofsko – teološkog studija u Đakovu*, Đakovo, 2008., 85-98.

46 Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima. Elementi fundamentalne teologije*, 374-375.

dima, tako se ni teologiju ne može izučiti bez duhovnih ostvarenja u kojima se živi.»⁴⁷ U protivnom, njihovo znanje dođe i prođe te ne ostavlja sjeme, a ni trag, a teologija postaje proturječje.

Ratzinger navodi nešto što često zaboravljamo, a zapravo je bitno za ovu tematiku. Koje su to osobe koje su tako živjele ili žive? Je li ovdje riječ samo o lijepim riječima koje ostaju samo na papiru? U Ivanovu evanđelju čujemo Isusov odgovor Filipu: «Tko je vidio mene, vidio je i Oca» (14, 9). Ovo su ključne riječi. Tko je vidio Isusa? Vjera je gledanje, a kršćanska je vjera po svojoj biti upravo to – dioništvo u Isusovu gledanju, i to posredovano njegovom riječju, koje je zbiljski izraz gledanja. Ratzinger skreće pozornost na svetce. «Svetci» nisu samo poimence kanonizirane osobe već postoje i skriveni svetci koji u zajedništvu s Isusom primaju zraku njegova sjaja, konkretno i stvarno iskustvo Boga. Ovdje se ne radi o nekim romantičnim riječima ni sladunjavim životopisima. Kako je Mojsijevo lice sjajilo nakon susreta s Bogom (Izl 3, 23) tako je i Isusovo lice svjetlo u životu ovih ljudi. Toma Akvinski je čak i znanstveno obilježje teologije razradio polazeći od ove činjenice.⁴⁸ Prema njemu, sve su znanosti upućene jedna na drugu te nijedna od njih ne promišlja cjelinu. Samo jedna znanost – prema Aristotelu – ide do stvarnog temelja svekolike ljudske spoznaje; on ju naziva «prvom filozofijom». Toma Akvinski smješta u ovu opću teoriju tumačenje teologije jer ona (teologija) ne «vidi» i ne «dokazuje» sama svoje zadnje razloge. Ona je ovješena o «znanje svetaca», o njihovo gledanje: ovo je gledanje polazište teološkoga mišljenja, koje jamči njegovu valjanost. »Sveci su kao živi likovi iskušene i provjerene vjere, iskušena i prokušana transcendiranja, takoreći oni životni prostori u koje se može uvoditi, u kojima je vjera kao iskustvo takoreći pohranjena, antropološki pripravljenja i približena našem životu.»⁴⁹ Treba odmah naglasiti da u ovome životu iskustvo ostaje anticipacija u naznakama⁵⁰ i nikada ne smije postati svrhom samome sebi jer bi tada vjera postala uživanje

47 *Isto*, 375.

48 Više o ovim navodima vidi u: Joseph RATZINGER, *O vjeri, nadi i ljubavi*, 37-45.

49 Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima. Elementi fundamentalne teologije*, 408-409.

50 O tome vidi kod Augustina predivne navode anticipirajućeg iskustva božanskoga u razgovoru sa svojom majkom Monikom: *Ispovijesti*, 92002., Zagreb, IX 10, 23-26.

u samoj sebi. Tu vrijedi iskustvo Isusova preobraženja na Taboru: nije mjesto ni trenutak ostajanja već ohrabrenje, osnaženje kako bi se s Isusom ušlo u svakodnevicu. Bez ovoga polazišta, unutarnjeg usidrenja u tom iskustvu, teolog gubi svoje obilježje stvarnosti. To je poniznost koja je naložena teolozima, ali i ostalim znanstvenicima.

Kada je riječ o poniznosti, Ratzinger primjećuje kao da je ona ponekad strana teolozima i ostalim znanstvenicima. Čini se da su jednostavnost pa i poniznost daleki prijatelji obrazovanju. «Za kršćanina nije obrazovan onaj koji zna i može što je moguće više, nego onaj koji je najviše i najčistije postao čovjekom. No, on to ne može postati i biti ako ne dopusti da ga dodirne onaj koji je temelj i mjerilo čovjeka i svega bivstvjućega. Stoga je sasvim jednostavan čovjek, koji u sebi nosi smisao za ono najviše, a tako i profinjen osjećaj za druge, za ispravno, lijepo i istinito, mnogo obrazovaniji od najuigranijega tehnokrata s kompjuterskim mozgom. Augustin je to doživio u svojoj majci: dok se on s prijateljima, koji su dolazili iz akademskoga svijeta, sasvim nevješto mučio oko temeljnih pitanja čovještva, uvijek je iznova bivao pogođen nutarnjom sigurnošću ove jednostavne žene: ona stoji na vrhuncu filozofije, iznenađeno je i ganutljivo zapisao o njoj. Svatko tko se jednom susreo s takvim jednostavnim čovjekom, koga je u dubini duše prožela snaga kršćanske vjere, iskusio je to isto i takvih će se ljudi uvijek sjećati s najvećim poštovanjem. Zbog toga katolički posao oko obrazovanja nikada neće moći poistovjeđivati obrazovanje; nikada neće smjeti prosvjetiteljstvo učiniti svojim jedinim ciljem obrazovanja, nego će uvijek biti usmjeren i na popratne čimbenike bez kojih se umnažanje znanja istodobno pretvara u razaranje obrazovanja.»⁵¹

Vjera obrazuje čovjeka – ona ne stoji kao mračna točka. Ona je *eruditio*, oplemenjivanje čovjeka, njegovo oblikovanje u otvorenost i dubinu. Božja se objava dogodila jednostavnima (Mojsije, Marija, Samarijanka...), a ne u ogorčenosti spram velikih, i to zbog toga što je ondje bila ona dragocjena naivnost koja se otvara istini i ne podliježe intelektualnoj napasti nihilizma. Ta naivnost nije nešto ludo

51 Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima. Elementi fundamentalne teologije*, 396-397.

što se daje talasati amo-tamo. Kršćanska se naivnost sastoji u tome da ostane očuvano pitanje istine i da obrazovanje bude povezano s istinom. Ako se to ne dogodi, onda ono doista ostaje bez duše i postaje opasno. Stoga je za kršćanina obrazovanje višeslojno, ali i jedinstveno u tome da je odgajanje za strahopoštovanje, za prevladavanje predrasuda. Riječ je o procesu neprestana obraćenja koje je uistinu pravo samo kada korjenito zahvati čovjeka u najdubljoj intimi njegova bića.⁵² U tome ono ima smisla, služi miru i humanosti te je tako u skladu s vjerom.

Postoji još jedan ništa manje važan dio vjerskog života kojemu Ratzinger pridaje važnost: dar mudrosti. Mudrost je, upravo kako smo rekli, dar. Mudri žele biti mnogi. U povijesti je bilo samoprovanih mudraca. Filozofi su bili smatrani mudracima, tj. učiteljima života. Jesu li danas to, ostavljamo odgovor po strani. Svaki je davao svoje savjete koji su bili razni. Kristov lik na starim kamenim grobovima predstavljao se najčešće dvjema slikama: slikom filozofa i slikom pastira. Tako je u jednom kamenom grobu nađen lik Krista koji u jednoj ruci drži knjigu evanđelja, a u drugoj štap kojim su se ljudi služili na putovanju, a bio je znak ondašnjeg filozofa koji ga je imao uza se. Krist uči i pokazuje. On nije veliki filozof čije su stare knjige nađene u prašini. On nas uči tko je doista čovjek i što mu je činiti kako bi bio istinit čovjek, pokazuje put i samo je taj put istina. Krist je Logos, smisao; on je mudrost. Ovo je bitno jer njegova je mudrost vječna i tko ju živi, ostavlja duboke tragove na zemlji, a darovi se ne daju oholima. Kod Platona nalazimo da čovjek ne može posjedovati istinu, ali ju može ljubiti i tragati za njom. Filozofija je za nj pružanje prema vječno bivstvujućem, učiti gledati u pravcu istine, umni trud duha oko postizanja ispravna smisla. Njezina je snaga eros, ona otvorenost čovjeka koja ga sili uvijek iznova prekoračivati granice pukoga znanja i hodati prema vječnome.

Sada možemo reći da se «mudrost nasuprot čistoj znanosti pojavljuje kao čovjekovo ostati-otvoren za cjelinu, za nosivi temelj vječnoga. Ona je istovjetna s čovjekovim biti-na-putu; ona je upravo onaj nemir koji ga trajno čini hodočasnikom u pravcu vječnoga i koji

52 Usp. *Isto*, 68-69.

mu zabranjuje da se zadovoljava nečim manjim od toga.»⁵³ Zaključujemo da mudrost nije stvar samo složena filozofskog uma. Ona postaje sasvim jednostavna: mudrost je vjera koja me povezuje s Isusom i koja je otvorena za sve, upravo za jednostavne. Tko vjeruje, taj je postao budan i živi od onoga bitnoga, temeljnoga, koliko god jednostavan bio kraj njegova znanja. Djelo mira plod je mudrosti. Stoga mir može donositi ljudima samo onaj koji ponizno živi s Bogom. «O Bogu ne možemo iznositi tvrdnje kao o nekoj mjerljivoj stvari. Radi se o činu poniznosti.»⁵⁴ U konačnici, to je i bit vjere i razlog zašto vjerovati: tada se otkriva čovjekovo dostojanstvo i njegov uzvišeni cilj – tada čujemo: «Dobro je da postojiš!» jer vjera hoće egzistenciju drugoga. Ako je istina protiv ljubavi, onda je beskorisna. Tek kada su istina i ljubav u suglasju, čovjek može postati radostan: samo istina oslobađa. Upravo u tome i jest smisao.

Tome da su ponizni ljudi našim mjerilima često nevidljivi i anonimni, mogli smo biti svjedoci u Benediktu XVI. Mi smo svjedoci velike vjere u njemu koji je sve nas iznenadio svojim odreknućem od službe poglavara Katoličke Crkve. U jednom je danu imao vrhovni autoritet u Crkvi, a za koji dan započeo je živjeti povučenim životom poput benediktinskog monaha.⁵⁵ Jednom je Ratzinger zapisao kako je za njega razgovor Augustina i njegove majke Monike postao poput prozora kroz koji promatramo vječnost i koji daje snagu za život. Ovako Papa piše: «Sa svojom majkom jedne je večeri stajao na prozoru svoje vile i promatrali su morsku pučinu koja se u daljini stapala s plavim nebom. U ovom pogledu, ispunjenu mirom i predanošću onomu što se zbilo i što će još doći, u ovom pogledu na širinu beskonačnoga, majka i sin su razgovarali o Božjoj vječnosti. Rekli su kako će biti lijepo kad jednom zemlja i more nestanu, kad više ne bude ni prošlosti ni budućnosti, kad još samo bude postojalo Božje vječno danas. Augustin dodaje: u tom nam je trenutku darovano da za jedan otkucaj srca dodirnemo tajnu vječnoga, i ondje smo ostavili prvijence svojega duha. [...] Devet dana kasnije

53 *Isto*, 419.

54 *Isto*, 83.

55 Nije li ovaj njegov čin, o kojemu će se razmišljati godinama, poziv na temeljno ispitivanje naših savjesti: «koristi» li mi vjera za postizanje sebičnih ciljeva ili služenje čovječanstvu?

i njegova je majka zauvijek sklopila oči. Ali ona slika mira, zajedničkoga promatranja širokoga mora, a kroz širinu mora i same Božje vječnosti, ostala je slika obećanja, besmrtnosti, slika koju ništa neće moći izbrisati iz njegove duše.»⁵⁶ Na sličan je način za nas Benedikt XVI. postao poput prozora kroz koji promatramo vječnost. Njegovim činom mi vidimo Božji govor prvenstveno Kristovoj Crkvi, ali i svakom čovjeku: svaka je ljudska spoznaja ispravna ukoliko čovjek služi svome bližnjemu ljubavlju i istinom. Završavamo jednim promišljanjem Romana Guardinija, tako dragom autoru Benediktu XVI. koji, tumačeći ulomak trećega poglavlja Augustinovih briljantnih *Ispovijesti*, veli: sveti Augustin je shvatio da je Bog «slava koja nas baca na koljena, piće koje utažuje žeđ, blago koje usrećuje, [...] imao je] mirnu sigurnost onoga tko je napokon shvatio, ali i blaženstvo ljubavi koja zna: To je sve i to mi je dosta!»⁵⁷ To je shvatio i ovaj velikan Benedikt XVI. te, kao što su nekoć crkveni oci to potvrdili akcijom i kontemplacijom, tako i on sada to čini u tišini, s *Ljepotom tako starom i tako novom*, kao «crkveni otac XXI. stoljeća».

Zaključak

Člankom se, putem misli Josepha Ratzingera (Benedikta XVI.), htjelo pokazati kako se zapravo vjernik uvijek nanovo nalazi pred novim izazovima ma koliko mislio da vjeru «drži čvrsto svojim rukama». Ono što on primjećuje jest razum koji doživljava izdaju od svoje funkcije. Naime, ako se život orijentira samo prema vidljivim i računajućim mjerilima, onda je čovjek osuđen na velik promašaj od smisla života, dok s druge strane primjećuje novu filozofiju, novi stil života koji je – prema njemu – najgori mogući izbor, ni amo ni tamo. Riječ je o svjetonazoru agnosticizma kojemu je želja oholo znanje i udobnost, ali ne i rizik za istinom. Benedikt XVI. pritom se nanovo vraća na dvije znanosti koje moraju odigrati svoju ključnu ulogu: filozofiju i teologiju.

Kako smo rekli, biti filozofije proturječi onaj tip znanstvenosti koji joj zabranjuje pitanje o istini ili ga onemogućava. Takvo sa-

56 Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *Dogma i navještaj*, 413-414.

57 Romano GUARDINI, *Pensatori religiosi*, Brescia, 2001., 177.

mozatvaranje i umanjivanje razuma ne može biti mjerilo filozofije, a znanost kao cjelina ne smije završiti onemogućenjem čovjekovih bitnih pitanja bez kojih bi i ona sama ostala praznom i, u konačnici, opasnom zanimacijom. Filozofija mora uvijek pitati o samome čovjeku pa stoga također mora uvijek pitati o životu i smrti te tragati za Bogom i vječnošću. Uvjerenje da za istinom valja tragati i naći ju nije nikada staromodno; ono je upravo to što održava čovjeka u njegovu dostojanstvu, što lomi partikularizme te zbližava ljude preko granicâ kulturâ polazeći od njihova zajedničkog dostojanstva. Ondje gdje filozofija posve isključuje dijalog s mišljenjem vjere, završava u ozbiljnosti koja postaje praznom. Iako se ponekad mnogima čini uzaludno, moramo imati odvažnosti reći: da, čovjek mora tražiti istinu, on je sposoban za istinu. Nema drugog puta osim vratiti se utjelovljenoj istinu, tj. Logosu jer Krist je pravi čovjek, i sve što je ljusko u Njemu i Njegovoj riječi nalazi puninu života i smisla.

Što se pak tiče teologije, Ratzinger upućuje kritiku ondje gdje ona postaje savršeno znanje, a iskustvo bez odnosa s Transcendentnim. Naime, teologija nije samo govor o Bogu već, prije svega, prihvaćanje i traženje dublje spoznaje one riječi koju nam Bog upućuje, riječi koju Bog izgovara o samome sebi, jer to je vječni dijalog zajedništva i dopušta čovjeku ući u taj dijalog. Teologija tako zahtijeva poniznost u kojoj čovjek dopušta da ga Bog 'dotakne', prepoznaje svoje ograničenosti pred misterijem dok se, disciplinom vlastitom razumu, upušta u istraživanje neistraživa bogatstva toga misterija.

U potrazi za istinom, mudrošću i smislom vjernik i nevjernik, znanstvenik i «običan» čovjek, nemaju razloga zatvarati se u «svoju» istinu. Kako smo pokazali, vladavina znanosti dovela je do krize istine; samo egzaktno znanje svojom egzaktnošću zatvara put mudrosti koja pita o dubljim razlozima naše egzistencije. Kada nastupi odricanje od istine, čovječanstvo dopijeva u najveću krizu, jer tada savjest postaje besmislena, a kao mjerilo može služiti ono što je probojno, dakle u konačnici gola moć. Stoga se uvijek nanovo vraćamo jedinom putu koji je moguć i ostvariv. To je put ljubavi prema Istini koja se čovjeku objavila i približila. Vjera budi kritičku svijest jer sprečava čovjeka da bude zadovoljan svojim formulama i pomaže

mu shvatiti kako priroda uvijek nadilazi njegova poimanja. Potičući na divljenje dubokom misteriju stvorenog svijeta, vjera proširuje horizonte razuma, da bolje rasvijetli svijet koji se otvara znanstvenom istraživanju.

BENEDICT XVI ON FAITH, REASON AND SENSE OF THE CHRISTIAN LIFE

Summary

The article ponders the contribution of the theologian and pope Joseph Ratzinger (Benedict XVI) in the field of theology, philosophy and the Christian life. The situation of the faithful is considered in respect to the challenges of plural and secular society, that often avoids deeper questions regarding the meaning of life, because faith can “say something” while man often avoids the truth of life. The aim of the author is to show how Ratzinger enters into discussion with the scientists of different worldviews, with intention to argue “the reasons for faith in us” (1 Pt 3,15). He notes that in the science a “new anthropology” is being profiled, depriving the man of every dignity, creating it according to human measures and desires. Therefore, the annunciation of God today is a test for theology, and the theologian is invited to be a man of prayer, of God’s experience, in order to render fruitful and appealing the mission of the theologian, and as such - leading to God. Deeds are the best “proof” of an authentic testimony of God, therefore, the discourse of Christian experience is important, so the article ponders the experience of the saints, persons of a tested and soundly lived faith. For Joseph Ratzinger (Benedict XVI), faith is the mover offering sense and wholeness of the human life, because man without God does not know where he is going to, and even less understands who it is.

Key words: God, truth, agnosticism, philosophy, theology, reason, faith, experience, communion, sense.